

JAMOADAGI NORASMIY LIDERLARNING IJOBIY VA SALBIY TOMONDAN JAMOA BOSHQARUVIGA TA'SIRI

Mashrabov Xolbek Kenja o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Jamoat Xavfsizligi Universiteti kursanti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada harbiy jamoalarda norasmiy liderlarning shakllanish omillari, ularning rasmiy boshqaruv tizimi bilan o'zaro munosabati hamda jamoa boshqaruviga ko'rsatadigan ijobiy va salbiy ta'siri ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, norasmiy liderlarning harbiy intizom, jamoaviy hamkorlik, axborot almashinuvi, ruhiy muhit va qarorlar ijrosiga ta'siri yoritilgan. Maqolada rahbarlarning norasmiy liderlar bilan samarali hamkorligini yo'lga qo'yish bo'yicha amaliy tavsiyalar ham ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari harbiy jamoalarda boshqaruv samaradorligini oshirish, sog'lom psixologik muhitni shakllantirish hamda xizmat faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *norasmiy lider, rasmiy rahbar, harbiy jamoa, boshqaruv, guruh psixologiyasi, jamoaviy munosabatlar, ijtimoiy ta'sir, harbiy intizom, kommunikatsiya, liderlik.*

Harbiy jamoa o'ziga xos ijtimoiy tizim bo'lib, unda qat'iy intizom, aniq bo'ysunish va xizmat vazifalarining uzluksiz bajarilishi asosiy tamoyillar hisoblanadi. Biroq har qanday jamoada faqat rasmiy boshqaruv emas, balki norasmiy munosabatlar tizimi ham shakllanadi. Ushbu munosabatlar natijasida ayrim harbiy xizmatchilar jamoa orasida alohida obro'-e'tibor qozonib, boshqalarning fikri va xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsata boshlaydi. Bunday shaxslar norasmiy liderlar sifatida namoyon bo'ladi. Norasmiy liderlar lavozim yoki xizmat unvoni tufayli emas, balki shaxsiy fazilatlar, tajribasi, bilim saviyasi, muloqot madaniyati, adolatliligi va jamoa ishonchi orqali yetakchilik mavqeiga ega bo'ladilar. Ularning ta'siri ko'pincha rasmiy rahbar ta'siridan ham kuchli bo'lishi mumkin. Shu sababli norasmiy liderlik hodisasi harbiy boshqaruv, harbiy psixologiya va tashkilot sotsiologiyasida alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. Bugungi globallashuv sharoitida harbiy tashkilotlarda boshqaruvning samaradorligi faqat buyruq va nazorat tizimiga emas, balki inson omili, jamoaviy munosabatlar va psixologik muhitga ham bog'liq. Aynan shu nuqtai nazardan norasmiy liderlarning faoliyatini chuqur o'rganish, ularning ijobiy salohiyatidan oqilona foydalanish va salbiy ta'sirining oldini olish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Norasmiy liderlikning nazariy asoslari

Liderlik masalasi XX asrdan boshlab psixologiya, menejment va sotsiologiya fanlarida keng o'rganib kelinmoqda. Ilk nazariyalarda liderlik tug'ma qobiliyat sifatida talqin etilgan bo'lsa, keyinchalik vaziyatli va funksional yondashuvlar rivojlandi. Zamonaviy ilmiy qarashlarga ko'ra, liderlik shaxsning individual xususiyatlari bilan bir

qatorda, guruh ehtiyojlari va ijtimoiy muhit ta'sirida ham shakllanadi. Rasmiy rahbar bilan norasmiy lider o'rtasida muhim farqlar mavjud. Rasmiy rahbarning vakolati qonun, nizom yoki buyruqlar bilan belgilanadi. Norasmiy lider esa jamoa tomonidan tan olinishi va ishonch qozonishi hisobiga ta'sir kuchiga ega bo'ladi. Shu sababli uning ta'siri ko'proq psixologik va ijtimoiy omillarga asoslanadi.

Harbiy jamoalarda norasmiy liderlar ko'pincha quyidagi fazilatlari bilan ajralib turadi:

- ✓ yuqori kasbiy mahorat;
- ✓ xizmat tajribasining boyligi;
- ✓ vaziyatni tez baholash qobiliyati;
- ✓ adolatli munosabat;
- ✓ muloqot madaniyati;
- ✓ tashabbuskorlik;
- ✓ mas'uliyat hissi;
- ✓ jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish.

Bunday sifatlar ularning xizmatdoshlar orasida obro'-e'tiborini oshirib, tabiiy yetakchiga aylanishiga sabab bo'ladi.

Harbiy jamoalarda norasmiy liderlarning shakllanish omillari

Norasmiy liderlik tasodifan yuzaga kelmaydi. U jamoa ichidagi ijtimoiy munosabatlar, umumiy maqsadlar va o'zaro ishonch asosida shakllanadi. Harbiy xizmatning o'ziga xos xususiyatlari bu jarayonni tezlashtiradi.

Norasmiy liderlarning shakllanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

Kasbiy salohiyat

Xizmat vazifalarini mukammal bajaradigan, qurol-aslaha va harbiy texnikani chuqur biladigan xizmatchilar tabiiy ravishda boshqalarning hurmatini qozonadi. Ularning tavsiyalari amaliy tajribaga tayanganligi sababli jamoa tomonidan ishonch bilan qabul qilinadi.

Shaxsiy fazilatlar

Halollik, vazminlik, mas'uliyat, jasorat va boshqalarga yordam berishga tayyorlik kabi fazilatlar norasmiy liderlikning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Harbiy jamoada shaxsning axloqiy obro'si ko'pincha lavozimidan ham muhimroq ahamiyat kasb etadi.

Kommunikativ qobiliyat

Jamoa a'zolari bilan ochiq va samimiy muloqot qila oladigan, nizolarni tinch yo'l bilan hal etishga qodir shaxslar atrofida qilarni birlashtira oladi. Bu esa ularning norasmiy yetakchilik mavqeini mustahkamlaydi.

Murakkab vaziyatlarda namuna bo'lish

Mashg'ulotlar yoki favqulodda holatlarda o'zini ishonchli tutgan, boshqalarga dalda bera olgan harbiy xizmatchi jamoa nazarida tabiiy liderga aylanadi. Aynan qiyin sharoitlarda namoyon bo'ladigan bunday fazilatlar uning obro'sini oshiradi.

Norasmiy liderlarning jamoa boshqaruvidagi o'rni

Harbiy jamoada rasmiy boshqaruv tizimi bilan bir qatorda norasmiy ta'sir tarmog'i ham faoliyat yuritadi. Rahbar tomonidan qabul qilingan qarorlarning jamoa tomonidan qanday qabul qilinishi ko'p jihatdan norasmiy liderlarning munosabatiga bog'liq bo'lishi mumkin. Agar norasmiy lider rahbar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlasa, buyruqlarni anglash va bajarish jarayoni ancha samarali kechadi. Aksincha, norasmiy liderning salbiy munosabati jamoada norozilik, mish-mishlar yoki qarshilik kayfiyatini yuzaga keltirishi ehtimoli mavjud. Shu bois zamonaviy harbiy boshqaruvda norasmiy liderlarni boshqaruv jarayonining tabiiy ishtirokchisi sifatida ko'rish, ularning salohiyatidan oqilona foydalanish

Norasmiy liderlarning jamoa boshqaruviga ijobiy ta'siri

Harbiy jamoaning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi nafaqat rasmiy boshqaruv tizimiga, balki jamoa ichidagi ijtimoiy munosabatlarning qay darajada sog'lom tashkil etilganiga ham bog'liq. Ushbu munosabatlar tizimida norasmiy liderlar alohida o'rin egallaydi. Ular rasmiy vakolatga ega bo'lmasalar-da, shaxsiy obro'-e'tibori, kasbiy tajribasi va insoniy fazilatlarini tufayli xizmatdoshlari orasida katta ta'sir kuchiga ega bo'ladilar. Norasmiy liderning ta'siri ko'pincha majburiy bo'ysunishga emas, balki ishonch, hurmat va ixtiyoriy ergashishga asoslanadi. Shu sababli ularning boshqaruv jarayonidagi o'rni ko'plab ilmiy tadqiqotlarda samarali ijtimoiy resurs sifatida baholanadi.

Harbiy intizomni mustahkamlashdagi roli

Harbiy xizmatning asosiy tamoyillaridan biri qat'iy intizom hisoblanadi. Intizomning yuqori darajada saqlanishida norasmiy liderlar muhim vositachi vazifasini bajaradi. Jamoa tomonidan hurmat qozongan harbiy xizmatchining o'zi intizomga qat'iy amal qilsa, boshqalar ham unga ergashishga intiladi. Norasmiy lider xizmat qoidalariga rioya qilish, kiyinish madaniyati, xizmat odobi va buyruqlarni o'z vaqtida bajarish orqali boshqalarga shaxsiy namuna ko'rsatadi. Psixologiyada bu hodisa "**ijtimoiy o'rganish**" mexanizmi sifatida izohlanadi. Insonlar o'zlari hurmat qiladigan shaxslarning xatti-harakatlarini ongli yoki ongsiz ravishda takrorlashga moyil bo'ladilar.

Natijada intizom faqat rahbar nazorati tufayli emas, balki jamoaning ichki qadriyatiga aylanadi.

Jamoada sog'lom psixologik muhitni shakllantirish

Harbiy jamoaning ruhiy holati xizmat samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Sog'lom psixologik muhit mavjud bo'lgan jamoalarda o'zaro ishonch, hamkorlik va mas'uliyat yuqori bo'ladi.

Norasmiy liderlar quyidagi yo'nalishlarda ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

- ✓ o'zaro hurmatni mustahkamlaydi;

- ✓ kelishmovchiliklarni yumshatadi;
- ✓ jamoa birdamligini oshiradi;
- ✓ o'zaro yordam muhitini rivojlantiradi;
- ✓ xizmatdagi stressni kamaytirishga ko'maklashadi.

Bunday muhitda harbiy xizmatchilar xizmat vazifalarini xotirjam va ishonch bilan bajaradilar.

Harbiy qadriyatlarni mustahkamlash

Harbiy xizmat nafaqat kasbiy bilimlarni, balki vatanparvarlik, fidoyilik, halollik va mas'uliyat kabi ma'naviy qadriyatlarni ham talab qiladi.

Norasmiy liderlar ushbu qadriyatlarni o'z shaxsiy namunasi orqali namoyish etadilar. Yosh harbiy xizmatchilar ularga ergashib, xizmat madaniyatini tezroq o'zlashtiradilar. Shu tariqa jamoada umumiy maqsad va umumiy qadriyatlarga asoslangan birlik shakllanadi.

Rahbar uchun ijtimoiy indikator vazifasi

Norasmiy liderlar jamoa kayfiyatini eng yaxshi biladigan shaxslardan biridir. Ular rahbarga:

- ✓ xizmatdoshlarning ehtiyojlari;
- ✓ mavjud muammolar;
- ✓ psixologik muhit;
- ✓ taklif va fikrlar haqida xolis ma'lumot bera oladi.

Bu ma'lumotlar rahbarga boshqaruv qarorlarini yanada puxta va asosli qabul qilish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. New York: Plenum Press, 1985.
2. Deci E. L., Ryan R. M. Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. Guilford Press, 2017.
3. Herzberg F. Work and the Nature of Man. Cleveland: World Publishing, 1966.
4. Maslow A. H. Motivation and Personality. 3rd ed. New York: Harper & Row, 1987.
5. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari faoliyatiga oid amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar.
6. Harbiy psixologiya va harbiy pedagogika bo'yicha o'quv qo'llanmalari.
7. Robbins S. P., Judge T. A. Organizational Behavior. Pearson, 2019.